

Chybné rozhodnutí politika může vést k nedozírným škodám,

říká Pavel Ondrčka, profesor na katedře ekonomie Ekonomicko-správní fakulty MU

Foto Václav Štětka

Čech nechtěli, a tak jsem se stal „pendlerem“, tedy člověkem, který již třináct let cestuje za zaměstnáním z Bratislavy do Brna. Takové „pendlování“ je jistě namáhavé, ale lehké to neměli ani Češi, kteří v době první republiky pomáhali rozšiřovat vzdělanost na území Slovenska. Stručně řečeno, můj příchod do Brna jsem chápal na jedné straně jako protest proti rozdělení republiky a na straně druhé jako jistou formu splátky dluhu za pomoc, kterou Slovensko dostávalo od českých zemí ve dvacátých a třicátých letech minulého století.

Jako Slovák působící v České republice jste měl bezprostřední informace o průběhu ekonomické transformace, a tedy i možnost srovnání tohoto procesu v obou zemích. V čem se podobal a v čem lišil?

Proces transformace z centrálně řízené na tržní ekonomiku jsme začali v Česku i na Slovensku společně, takže cíle byly stejné. Rozdílná úroveň ekonomik si ovšem po rozdělení vyžádala změnit jak cíle, tak nástroje na jejich dosažení. Odlišná struktura ekonomik způsobila, že Česká republika nebyla tak postižena nezaměstnaností jako Slovensko, kde bylo zavřeno mnohem více podniků. Charakteristickým jevem obou ekonomik byla nedostatečná transparentnost privatizace. Obě země si dokázaly udržet relativně nízkou inflaci i nízké zadlužení. Dobré výsledky ve srovnání s ostatními státy východního bloku byly spíše důsledkem vyšší ekonomické úrovně ve výchozím bodě než důsledkem záměrné hospodářské politiky.

Naše ekonomiky bohužel neopouštěly tradiční „mantinelismus“, podle kterého je rozhodujícím činitelem buď stát, anebo trh. Ale takový čistý model neexistuje ani na západě. A také se nedá zjednodušovat, že stát je vždycky ten špatný a trh dobrý. Ve svých pracích jsem vždy varoval, že politici, kteří neznají základy ekonomie, mohou způsobit nedozírné škody. Když totiž chybí manažer podniku, může to znamenat krach podniku. Chybné rozhodnutí politika může vést ke zhroucení ekonomiky, v lepším případě k nedozírným škodám.

Před jakými problémy stojí česká ekonomika dnes?

Jak ukázal předcházející vývoj, ve všech zemích transformačního procesu, Českou republiku nevyjímaje, není kamenem úrazu ekonomický, ale spíše sociální rozvoj. Odmítli jsme adjektivum sociálně-tržní ekonomika, která představuje takzvanou třetí cestu. Dostali jsme se však do stadia, kdy existují hlavně sociální problémy. Již zmíněný mantinelismus se projevil hlavně v tom, že se tržní ekonomice přisuzovaly daleko větší možnosti, než jaké ve skutečnosti má. Jinými slovy, nebyla vyřešena kardinální otázka, co má a co bude uskutečňovat stát a co má být řešeno trhem. Očekávání, že trh zajistí i řešení sociálních problémů, se nenaplnilo. Dnes je proto před námi jiný úkol, a sice řešit participaci státu na ekonomickém rozvoji. Každé řešení přitom musí vycházet ze správného nastavení dvou součástí fiskální politiky – problematiky vládních výdajů a daňové politiky.

Hodně se v této souvislosti diskutuje o rovné dani; jak na Slovensku, tak nedávno u nás se spor o její zavedení či naopak zrušení stal jedním z hlavních témat předvolebního boje...

Je pravda, že slovenská politika, která přijala rovnou 19% daň se všemi vý-

hodami zjednodušeného zdaňování, byla v Česku hlavně ze strany ODS považována za téměř vzorovou. Návrhy ODS na rovnou daň se většinou pohybovaly na úrovni 15%–17%, což se mi osobně jeví jako velký skok. Nevzývá se tím deficit státního rozpočtu? Je sice pravda, že rovná daň snižuje náklady na správu daňové politiky, ale tím se asi ztráty na daňových příjmech kompenzovat nepodaří. Snižování míry zdanění může vést také ke snížení daňových úniků, ale odhad jejich výše, podobně jako odhad šedé ekonomiky, není jednoduchý.

Daňová politika musí vždy dodržovat dvě důležité zásady. První je zásada efektivnosti, vycházející z toho, že složitý daňový systém zvyšuje administrativní náklady zdaňování, což snižuje celkové daňové příjmy. Druhá je zásada spravedlnosti, která sleduje rozdělení daňového břemena mezi členy společnosti. Tato zásada vychází z principu prospěchu jednotlivce z veřejných výdajů a z principu platební schopnosti určené výši důchodů. Jen pokud se dodrží tyto dvě zásady, nebude daňový systém brzdou, nýbrž stimulem ekonomického růstu.

Jak se díváte na problematiku vládních výdajů? Každý rok se na české politické scéně vedou boje okolo rozpočtového deficitu...

Ten ale ve vašem případě není tak hrozivý. Česká republika má podle kritérií EU rezervu, protože její státní dluh dosahuje zhruba 40% hrubého domácího produktu, přičemž Evropská unie požaduje, aby to nebylo více než 60%. Řada států Evropské unie, je na tom podstatně hůře, včetně těch vyspělých. Já si v této souvislosti spíše kladu otázku, a dosud jsem na ni nedostal odpověď, proč si tedy nepůjčít a nepokryt z této rezervy deficit státního rozpočtu, pokud by přesahoval ona tři procenta HDP, jež jsou povolená zemím v rámci eurozóny. A bylo by po problému.

Dlouhodobým cílem v oblasti měnové politiky České republiky je přijetí eura. Myslíte, že je na tento krok česká ekonomika připravena? Jaký bude mít dopad na naši makroekonomickou politiku?

Přijetí eura je někdy zpochybňováno argumenty, že určitě povede k masovému zvyšování cen. Tato námitka vedla některé ekonomy k oddalování termínu přistoupení k eurozóně až za rok 2010. Je sice pravda, že zdaleka ne-

začíná být dosti ožehavý. Jsou tací, kteří tvrdí, že tím bude zabita jakákoliv národní makroekonomická politika. Na druhou stranu – pokud by si každý dělal, co chce, tak ani nemá smysl, abychom byli členy Evropské unie. Jedno je jisté: přijetím eura padne měna jako nástroj, kterým by se dala nějakým způsobem regulovat monetární politika, zůstane nám jenom ta fiskální.

V odpovědi na první otázku jste řekl, že za minulého režimu bylo politikou než ekonomickými zákony. Je dnešní situace opravdu tolik odlišná, anebo bude ekonomika vždy v určité míře determinována politikou?

Ve všech ekonomikách transformačního procesu stojí politika na prvním místě. Vlády jednotlivých zemí jsou vytvářeny na základě výsledků voleb a jejich politika tedy závisí na tom, jestli je její charakter levicový nebo pravicový. Těš bylo přijato klíše, že levice hájí sociální zájmy, zatímco pravice se orientuje výlučně na ekonomický rozvoj. Ale ekonomie se nedělí na pravicovou a levicovou. Vláda by tedy měla bez ohledu na přívalyky využívat poznatky ekonomické vědy a zkušenosti vyspělých zemí z národohospodářské politiky. Je známo, že rozhodovací procesy řídicí sféry postřádají často návaznost na poznatky ekonomické teorie, a v mnoha případech ji v minulosti přímo odporovaly. Metoda pokusů a omylů je totiž hodně nákladná a pro rozvoj národního hospodářství neproduktivní. Moje doporučení inklinují k vyvážení politiky a ekonomie, respektive k posilování vlády odborníků. Bez ohledu na to, jestli bude v Česku nakonec nastolená vláda levice, pravice nebo středu, měla by navázat na dosavadní dobré ekonomické výsledky a urychleně řešit sociální problémy. To by byla záruka, že Česká republika neztratí přední pozici mezi zeměmi transformačního procesu.

Jak hodnotíte podmínky pro vaše pedagogické působení na Masarykově univerzitě? Co se vám zde nejvíce zamlouvá a kde naopak vidíte rezervy?

V první řadě je to perfektně rozpracovaný Informační systém, který zajišťuje vnitrouniverzitní komunikaci. V rámci fakulty oceňuji systém komunikace se studenty a také zabezpečení zkoušek, od rezervování místností přes dílčí hodnocení až po zápis známky a její uložení do výpisu o zkouškách. Dalším kladem MU a také naší fakulty jsou široké kontakty s ostatními vysokými školami v republice, ale i na Slovensku a v zahraničí. Projevem této spolupráce je například sestavování státnicových komisí nebo komisí pro obhajoby pedagogů z různých vysokých škol. To, co bylo kdysi výjimkou, se dnes stává pravidlem.

Rezervy vidím v kontaktech s reálnou praxí. Možná je to dáno charakterem předmětu makroekonomie, kde by bylo vhodné mít užší kontakty s řídicími orgány, například s ministerstvem financí, ministerstvem práce a sociálních věcí, ČNB a podobně, a to zejména kvůli studentům zpracovávajícím diplomové nebo disertační práce. Dostat je do těchto institucí, kde se hospodářská politika tvoří, zajišťuje a také vyhodnocuje, je dnes problematické a těžko realizovatelné. Podobná situace, i když v menší míře se objevuje u předmětů, jako je marketing nebo management, kde si pro změnu soukromé firmy zřídka nechají nahlédnout do své „kuchyně“.

Václav Štětka

Prof. Ing. Pavel Ondrčka, CSc. (1935) vystudoval v letech 1954–1959 Národohospodářskou fakultu VŠE v Bratislavě, poté pracoval v podniku zahraničního obchodu Československá keramika. Od roku 1963 do roku 1968 působil jako odborný asistent katedry dějin ekonomických teorií. Potom následovala jeho éra vědecko-výzkumné činnosti v různých výzkumných ústavech, mj. ve Výzkumném výpočtovém středisku OSN, kde se specializoval na oblast ekonometrických modelů spotřeby, ve Výzkumném ústavu životní úrovně, kde zpracovával analýzy sociálního rozvoje, či v Ústředním ústavu národohospodářského výzkumu, kde pokračoval v makroekonomických analýzách. Od roku 1993 působí na katedře ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity. Těžištěm jeho vědeckovýzkumné činnosti je oblast makroekonomické teorie a teorie hospodářské politiky, zejména s ohledem na transformační proces z centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní.

Jak jste se dostal k ekonomii a k akademické práci v tomto oboru?

Touha poznávat svět a cestovat se mohla za socialismu realizovat jedině prostřednictvím zaměstnání, která to umožňovala, a to byl hlavně zahraniční obchod. Proto jsem studoval na obchodní akademii, kde jsem získal první kontakt s ekonomikou, který byl dále prohlouben na VŠE. Dvouleté působení v praxi – v podniku zahraničního obchodu – mě utvrdilo v poznání, že hospodářská praxe v té době byla řízena více politikou než využíváním ekonomických zákonů. To byl také důvod, proč jsem podnik zaměnil za vysokou školu.

Začínal jsem jako asistent předmětu politická ekonomie. Měl jsem to štěstí, že si mne za asistenta pro předmět dějiny ekonomických teorií vybral profesor Štefan Heretík, absolvent Sorbonny. V rámci tohoto předmětu jsem mohl rozšířit své poznatky i o tzv. „nemarxistické teorie“, které v té době musely být kritizovány. Jednou ale bylo s hrůzou konstatováno, že namísto kritiky obeznamují studenty s obsahem těchto západních prací. Důsledkem toho byl pro mne zákaz přednášení tohoto předmětu a od roku 1970 orientace na kvantitativní ekonomii. Přes své nové zaměření jsem rychle pochopil, že pro svou politickou nespolehlivost nemám na škole perspektivu a odešel jsem pracovat do ekonomického výzkumu.

Čemu jste se v jeho rámci věnoval?

V době mého působení ve Výzkumném výpočtovém středisku OSN v le-

tech 1972 až 1979 byly v ekonomii na výsluní kvantitativní metody. Prognostické modely mohly v té době svojí formou zakrýt západní myšlenkové zdroje, které obsahovaly. Kromě toho jejich naplnění konkrétními daty poskytovalo možnost ověřování vstupních teoretických předpokladů, a o jejich výstupy byl zájem v centrální řídicí sféře. Mým příspěvkem byly ekonometrické modely spotřeby, které jsem zpracovával mimo jiné na základě rodinných účtů. Smyslem těchto modelů bylo zjistit, do jaké míry český nebo slovenský spotřebitel reaguje na změnu ceny. Byly to velice zajímavé výzkumy, ačkoli byly prováděny v době, kdy trh ještě nebyl zdaleka tak pružný jako dnes.

Po devíti letech jsem přešel do Výzkumného ústavu životní úrovně, kde se již více preferovala kombinace ekonomického a sociálního rozvoje. Jinými slovy, byly tam patrné první pokusy řešit i problematiku sociální.

V roce 1993 jste se opět vrátil k pedagogické činnosti. Nebylo tomu však na Slovensku, ale v Brně na Masarykově univerzitě, kde působíte dodnes. Co vás k tomuto kroku vedlo?

K mému rozhodnutí zaměřit v říjnu 1993 bratislavskou VŠE za MU přispěla mimo jiné tehdejší politická situace na Slovensku, se kterou jsem se nemohl smířit. Ve společném státě jsem prožil 57 let a kořeny, které jsem v něm zapustil, neznaly moravsko-slovenskou hranici. Kvůli rozvětvené rodině na Slovensku a zaměstnání manželky jsme ovšem „emigrovat“ do

„Těš bylo přijato klíše, že levice hájí sociální zájmy, zatímco pravice se orientuje výlučně na ekonomický rozvoj. Ale ekonomie se nedělí na pravicovou a levicovou.“

dosahujeme průměrné cenové úrovně ostatních členských zemí, ale k vyrovnání nemusí dojít okamžitě s přijetím eura, a ani všechny státy eurozóny nemají v současné době stejnou cenovou úroveň. Podle mého názoru by měla Česká republika přijetí eura načasovat na rok 2010. Pochopitelně to vyžaduje splnit požadavky kurzového mechanismu ERM II z roku 1999, mezi něž patří makroekonomická stabilita a v rámci ní stabilita měnového kurzu. Vývoj v posledních letech ukazuje, že jeho kolísání je sice menší než hypotetické pásmo $\pm 15\%$, ale odchylky od průměrného kurzu jsou stále významné. Nelze proto jednoznačně říct, jak bude tento kurz dlouhodobě hodnocen Evropskou centrální bankou.

Do jaké míry budou makroekonomické politiky jednotlivých členských států ovlivňovány politikou Evropské centrální banky, to je problém, který